

بررسی مقایسه‌ای ولادت عیسی در اناجیل اربعه و قرآن

عبدالمجید طالب تاش*

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۲

جواد فروغی**

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۲/۲۳

چکیده

گوش اناجیل حاکی از این است که روح القدس مأمور باردار کردن مریم است و حاصل آن ولادت عیسی مسیح است که گناه‌آمیزی امت را بر دوش می‌کشد. قرآن شخصیت عیسی را نزدیک به همین گویش اما با نظرگاهی متمایز بازشناسی کرده و رهیافت تازه‌ای پدید می‌آورد. به تصریح قرآن، روح الهی در شکل انسانی خوش‌اندام تمثیل می‌یابد و به مریم پسری پاکیزه عطا می‌کند. اساسی‌ترین پایه اشتراک قرآن و اناجیل، پاکدامنی مریم و باردارسازی او توسط روح القدس است و اینکه پیش از بارداری هیچ مردی او را لمس نکرده است. در این تحقیق که گزاره‌های قرآنی و اناجیل درباره ولادت عیسی را بررسی کرده، وجه اختلاف را در فرزند خداینداری اناجیل یافتیم که خاستگاه اندیشه تثلیث مسیحیت شده و قرآن با آن مخالفت ورزیده است.

کلیدواژه‌گان: اناجیل اربعه، قرآن کریم، عیسی مسیح، مریم مقدس.

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج (استادیار).
** دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث قم.

مقدمه

اناجیل اربعه و قرآن کریم، گزارش مطولی از ولادت تا انتهای زندگی عیسی در دنیا و وضعیت مادرش مریم به دست داده‌اند. گزارش قرآن و اناجیل در مورد باردارشدن مریم و ولادت عیسی مشابه و یکسان است. چه اینکه بر اساس بیان قرآن و اناجیل مریم، باکره‌ای پاکدامن است که فرشته وحی خبر باردارشدن او به امر خداوند را اعلام می‌کند (نک: آل عمران، ۳۵ تا ۵۹؛ مریم، ۱۶ تا ۳۶؛ انجیل متی، لوقا، مرقس، یوحنا).

این گزارش قرآن و اناجیل درباره ولادت غیر متعارف عیسی خاستگاه این سؤال شده که چه نسبتی میان خدا و عیسی وجود دارد؟ اناجیل عیسی را فرزند خدا می‌انگارند اما قرآن با فرزند خدا انگاری مخالفت ورزیده است. این رویکرد انکارگرایانه قرآن حاکی از دیدگاه قرآن نسبت به اناجیل است، که دست‌آوری انسان‌ها در انجیل را دنبال می‌کند. البته مسأله دست‌آوری بشری به کتب مقدس امری است که مورد تأکید نوحواهان مسیحی نیز هست. در نگرش نوین به کتاب مقدس، توجه به نظرگاه‌ها و علائق فردی نویسندگان باستان و هدف‌هایی که در نگارش اینگونه متون داشته‌اند و نیز محیط و مقتضیات تاریخی عصر زندگی آن‌ها معطوف شده است. از این نظرگاه، نویسندگان اناجیل انسان‌های عادی هستند که از مقبولات و مسلمات زمانه خویش برخوردارند و آن‌ها را همراه با مقدار معتنا بهی افسانه و مطالب افسانه‌وار ترکیب کرده‌اند و به تحریر درآورده‌اند (باربور، ۱۳۱).

اما در مورد قرآن؛ هرچند ایجاز و گزیده‌گویی قرآن در بیان برخی حوادث زمینه نفوذ اسرائیلیات در تفسیر و فرهنگ اسلامی را فراهم آورده است (پهلوان، ۱۳۹۱: ۹)؛ اما در مورد ولادت عیسی از ایجاز فراتر رفته و به تفصیل بیان کرده است؛ و جای هیچ‌گونه دست‌آوری بشری حتی در تفسیر آیات مربوطه باقی نمانده است. بنابراین به رغم دست‌آوری انسانی در اناجیل، نظرگاه مبنایی قرآن و اناجیل در چگونگی ولادت عیسی بسیار به هم نزدیک است؛ جز اینکه در یک اختلاف کاملاً دو سویه، عیسی از عبد خدا در قرآن تا فرزند خدا در اناجیل در نوسان جای می‌گیرد. این نوشتار به بررسی چگونگی گزارش اناجیل اربعه و قرآن از ولادت عیسی و تطبیق این دو گونه گزارش با یکدیگر پرداخته است.

معناشناسی واژه عیسی

لغت‌شناسان این واژه را اسم عبرانی یا سریانی معرفی کرده‌اند که از ریشه "عیس" به معنای سفیدی آمیخته به سیاهی اخذ شده است (جوهری: ۹۵۴). برخی واژه عیسی را اسم علم ارتجالی می‌دانند که عربی شده و در گستره معنایی سفیدی و روشنایی آمیخته به سیاهی خودنمایی می‌کند. گفته می‌شود بعیر عیساء و ناقة عیساء به معنای شتر سیاه و سفید (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۲: ۲۰۱). ابن فارس واژه العیس و العیسه را به رنگ سفید و روشن معنایی می‌کند که به اندکی سیاهی درآمیخته باشد اما به ارتباط معنایی عیسی با این واژه اشاره نکرده است. ممکن است این شیوه واژه‌شناسانه، منبعث از ناباوری او به ارتباط معنایی عیسی و عیس باشد (ابن فارس: ۷۲۳). اصل این واژه را یسوع گفته‌اند؛ به معنای نجات دهنده که مقلوب شده است (قرشی، ۱۳۶۱، ج ۵: ۸۲). باز نمود انجیل متی حاکی از این است که نامگذاری عیسی بر فرزند مریم، با هدف گناه‌آمیزی امت همراه است (انجیل متی: ۱، ۱۸). این گویش، واژه عیسی را در حیطه معناشناسی یسوع یعنی نجات‌بخشی و رها ساختن پیوند می‌دهد. یا اینکه نجات‌آفرینی عیسی در معنای بیرون‌آوری امت خویش به روشنایی و سفیدی است؛ پس از آنکه در تاریکی گناه جای گرفته‌اند.

عیسی در اناجیل

وانمود انجیل متی حاکی از آن است که شخصی صالح به نام یوسف بن داود آهنگ همزیستی با مریم می‌کند؛ اما پیش از ازدواج از بارداری وی آگاه شده؛ این امر سبب رنجوری او می‌گردد و در مسأله تردید می‌کند. فرشته الهی در خواب بر او ظاهر می‌شود و وی را می‌آگاهاند که آنچه در وی قرار گرفته از روح القدس است و او پسری خواهد زایید که نامش عیسی است، زیرا امت خویش را از گناهان رهایی می‌بخشد (انجیل متی: ۱، ۱۸ تا ۲۲). پس‌آمد این ارتباط، نهایی‌شدن تصمیم یوسف است که مریم را به همسری برگزید و هنگامی که فرزند را به دنیا آورد، نام عیسی بر او نهاد (همان: ۱، ۲۴ و ۲۵). انجیل متی نسب عیسی را با ۴۲ طبقه به ابراهیم (ع) می‌رساند. در این گزارش، نسب عیسی از طریق یوسف، شوهر مریم به ابراهیم می‌رسد؛ در حالیکه طبق گزارش متی شوهر مریم، پدر عیسی به شمار نمی‌رود (انجیل متی: ۱، ۱).

تا ۱۷). و نوع گزارش قرآن حاکی از آن است که مریم با هیچ مردی ازدواج نکرده است (مریم/۲۰).

از نظرگاه لوقا، جبرائیل فرشته خداوند بر مریم باکره فرود آمد و در یک مناظره آرامش آور، خبر باردارشدن را به وی بداد. مریم با مشاهده فرشته، دچار ترس و اضطراب می‌شود. فرشته می‌گوید: «ای مریم! ترسان مباش. زیرا که نزد خدا نعمت یافته‌ای، و اینک حامله شده پسری خواهی زایید و او را عیسی خواهی نامید. او بزرگ خواهد بود و به پسر حضرت اعلی، مسمی شود و خداوند تخت پدرش داود را به او عطا خواهد فرمود. و او بر خاندان یعقوب تا به ابد پادشاهی خواهد کرد و سلطنت او را نهایت نخواهد بود» (لوقا: ۱، ۲۶ تا ۳۸).

طبق این گزارش، چون روزهای بارداری مریم سپری گشت یوسف، شوهر مریم، او را از سرزمین ناصریه به یهودیه شهر داوود که بیت لحم نام داشت برد. مریم در همانجا وضع حمل کرد و نخستین پسر خود را زایید. او را در قنداقه پیچیدند و چون منزلی نداشتند که در آن جای گیرند وی را در آخور خوابانیدند. شبانان آن‌ها را یافتند و مورد حمایت قرار دادند. چون روز هشتم فرا رسید او را عیسی نام نهادند و هنگامی که ایام تطهیر ایشان بر حسب شریعت موسی رسید، او را به اورشلیم بردند تا به خداوند بگذرانند (برایش قربانی کنند). و چون تمامی رسوم شریعت خداوند را به پایان بردند به شهر خود ناصره جلیلی مراجعت کردند و طفل رشد کرده، به روح قوی می‌گشت و از حکمت پر شده، فیض خداوند بر وی می‌بود (نک: انجیل لوقا، ۲، ۱ تا ۴۰)؛ تعبیر "مریم، نخستین پسر خود را زایید" با این مفهوم معنایی همراه است که گویی فرزندان دیگری نیز به دنیا آورده است، حال آن که تاریخ، قرآن، و یا دیگر اناجیل گزارشی از فرزندان دیگری برای مریم ارائه نکرده اند.

بر اساس انجیل لوقا، این ولادت در محدوده منطقه فلسطین رخ داده است؛ اما گزارش انجیل متی حاکی از این است که چون هیرودیس پادشاه، از ولادت عیسی باخبر شد، در جست‌وجوی او فرستاد تا وی را بیابد و او را هلاک سازند. لذا فرشته خداوند در خواب به یوسف ظاهر شد و او را از خطری که عیسی را تهدید می‌کند باخبر ساخت. یوسف شبانگاه برخاسته، طفل و مادرش را

برداشته، به سوی مصر روانه شد و تا وفات هیروودیس در آنجا بماند. چون هیروودیس وفات یافت، فرشته خداوند در خواب به یوسف ظاهر شد و گفت:

«برخیز و طفل و مادرش را برداشته، به زمین اسرائیل روانه شو زیرا آنانی که قصد جان طفل تو داشتند فوت شده‌اند. یوسف برخاسته، طفل و مادرش را برداشت و به زمین اسرائیل آمد. اما چون شنید که ارکلائوس به جای پدر خود هیروودیس بر یهودیه پادشاهی می‌کند، از رفتن به آن سمت ترسید و در خواب وحی یافته، به نواحی جلیلی برگشت و در بلده‌ای مسمی به ناصره ساکن شد تا آنچه به زبان انبیاء گفته شده بود تمام شود که «به ناصری خوانده خواهد شد» (انجیل متی: ۲، ۱۳ تا ۲۳).

بنابراین طبق گزارش انجیل متی آن‌ها به سرزمین مصر مسافرت نمودند و تا زمان مرگ هیروودیس در آنجا ماندند؛ این چیزی است که با گزارش انجیل لوقا مغایرت دارد. انجیل مرقس گزارشی از ولادت عیسی و چگونگی آن ارائه نکرده است و تنها با اشاره‌ای گذرا و عبارتهایی ابهام‌آمیز از تعمیم عیسی توسط یحیی سخن می‌گوید و می‌نویسد:

«چنانکه در اشعیا نبی مکتوب است اینک رسول خدا را پیش روی تو می‌فرستم تا راه تو را پیش تو مهیا سازد... یحیی تعمیم‌دهنده در بیابان ظاهر شد و به جهت آموزش گناهان به تعمیم توبه موعظه می‌نمود. و چون عیسی از ناصره جلیل آمد در اردن از یحیی تعمیم یافت. و چون از آب برآمد، در ساعت آسمان را شکافته دید و روح را که مانند کبوتری بر وی نازل می‌شود و آوازی از آسمان در رسید که: تو پسر حبیب من هستی که از تو خشنودم (انجیل مرقس: ۱، ۱ تا ۱۱).

ملاحظه می‌شود که هرچند مرقس، داستان ولادت عیسی و چگونگی آن را نیاورده اما او را به عنوان «پسر خدا» معرفی کرده است. در آغاز انجیل این تعبیر آمده: «ابتدای انجیل عیسی مسیح پسر خدا» و هم‌چنان که در جریان تعمیم عیسی توسط یحیی آمد، آوازی از آسمان در می‌رسد و به عیسی خطاب می‌کند: «تو پسر حبیب من هستی که از تو خشنودم» (همان و همان صفحه). موضع انجیل یوحنا کم گزارشی ولادت عیسی است؛ و تنها به ذکر تقدس عیسی اکتفا کرده که از گزینش او به عنوان پسر یگانه خداوند حکایت دارد:

«در ابتدا کلمه بود و کلمه نزد خدا بود و کلمه خدا بود. همان در ابتدا نزد خدا بود. همه چیز به واسطه او آفریده شد و به غیر از او چیزی از موجودات وجود نیافت. در او حیات بود و حیات نور انسان بود. و نور در تاریکی می‌درخشید و تاریکی آن را درنیافت. شخصی از جانب خدا فرستاده شد که اسمش یحیی بود ... و کلمه جسم گردید و در میان ما ساکن شد، پر از فیض و راستی، و جلال او را دیدیم، جلالی شایسته پسر یگانه خداوند. و یحیی بر او شهادت داد ... و از پری او جمیع ما بهره یافتیم و فیض به عوض فیض، زیرا شریعت به وسیله موسی عطا شد، اما فیض و راستی به وسیله عیسی مسیح رسید. خدا را هرگز کسی ندیده است، پسر یگانه‌ای که در آغوش پدر است، همان او را ظاهر کرده» (انجیل یوحنا: ۱، ۱ تا ۱۸).

ملاحظه می‌شود که انجیل یوحنا بیش از آنکه به مسأله ولادت عیسی پردازد، عظمت و جلال شایسته او هم‌چون پسر یگانه خدا در زمین را مورد عنایت قرار داده است. بررسی ما درباره آن چه از ولادت عیسی در اناجیل آمده نشان داد که باز نمایی اناجیل از ولادت عیسی در محدوده حادثه‌پردازی و گزارش داستان‌واره باقی مانده و از بیان پاکی مریم و ولادت عیسی بر اساس اخبار فرشته وحی از اراده خداوند گذر نمی‌کند و تحلیل قابل ذکر دیگری از فرایند ولادت عیسی صورت نپذیرفته است. اما همین نحوه پیدایی عیسی که در گزارش محدود اناجیل آمده، سبب فرزند خدا انگاری عیسی مسیح توسط اناجیل شده است که اساس و پایه اندیشه تثلیث در مسیحیت را شکل می‌دهد.

ولادت عیسی در قرآن

قرآن در ارزیابی خود، فرایند ولادت عیسی را نزدیک به اناجیل گزارش کرده است. قرآن شخصیت عیسی را با یک نظرگاه متمایز نسبت به اناجیل بازآرایی کرده و رهیافت تازه‌ای پدید می‌آورد. تفصیل‌پردازی انگاره‌های قرآنی پیرامون ولادت عیسی از اناجیل فراتر است؛ چه اینکه در دستگاه زبانی قرآن مریم با خصوصیات منحصر به فردی مانند برگزیدگی و طهارت (آل عمران / ۴۲)، آیه و معجزه (مؤمنون / ۵۰)، نذر دینی (آل عمران / ۳۵)، قبول نیکو و رویش خداوندی (آل عمران / ۳۷)، روزی گیرنده از نزد خداوند (آل عمران / ۳۷) شاخص‌گذاری شده است. و

عیسی مسیح با صفات متمایزهای هم‌چون کلمة الله و روح الله (نساء/۱۷۱)، آیه (مؤمنون/۵۰)، و جیها فی الدنيا و الاخرة (آل عمران/۴۵)، من المقربین (آل عمران/۴۵)، الصالحین (آل عمران/۴۶)، رسول الله (آل عمران/۴۹)، نبی (مریم/۳۰۹) و مبارک (مریم/۳۱)، تکریم و اعجاز انگاری شده است. از نظرگاه قرآن، تنها وجود عیسی اعجازگونه نیست که شخصیت مادر او نیز نمایشگر جلوه‌ای از اعجاز الهی است (مؤمنون/۵۰).

گزارش معرفت افزای قرآن حاکی از آن است که همسر عمران (مادر مریم) در زمان بارداری، نوزاد خود را نذرگذاری می‌کند تا از مشاغل دنیا رها و به پرستش‌گری خداوند معطوف گردد. اما چون فرزند خود را بزاد و او را دختر یافت، عکس‌العمل بازاندیشانه او، در آغاز با اظهار حسرت همراه بود و در ادامه پناهندگی به خداوند از شیطان است. باز تعریف قرآن از گفتمان دو سویه مادر مریم با خداوند، عیانگر عنایت ویژه خدا نسبت به مریم است؛ چراکه پس از زایش، مادر مریم از ولادت دخترش اظهار نگرانی و شگفتی می‌کند و خداوند در پاسخ به وی الهام‌آفرینی می‌کند که نوزاد پسر هم راستای دختر نیست (آل عمران/۳۶). اینگونه کنایه‌آفرینی بزرگ انگارانه دختران، عنایت‌های اختصاصی خداوند در تربیت مریم را بازنمایی می‌کند. و در تداوم بخشی به این عنایات، او را با حُسن قبول پذیرا می‌شود و نیکو بارآوری مریم را عهده‌دار می‌گردد. مریم برگزیده خدا می‌شود و خداوند او را پاک و مطهر گردانیده بر تمام زنان جهان برتری می‌بخشد (آل عمران/۴۲).

از منظر قرآن مریم به عنوان برگزیده زنان جهان، به مقام عصمت و طهارت دست یافت؛ جایگاهی که در اسلام در میان زن‌ها تنها فاطمه (س) دختر پیامبر به آن دست یافته است (طیب، ۱۳۷۸، ۸: ۴۲۷). از نظرگاه قرآن کرامت‌یافتگی مریم تا آنجا فراز می‌شود که وقتی زکریا در محراب بر او وارد می‌گردد، انواعی از خوراکی‌های نیکو در نزد او می‌یابد، و هنگامی که کجاوری آن را از وی پرسش می‌کند، در پاسخ، خدا دهی آن‌ها را فراگویی می‌کند (آل عمران/۳۷). بر اساس نقل حسن بصری طعام اعطایی به مریم ارمغان بهشتی بود (طبرسی: ۲۸۳). همین عنایت ویژه به مریم، اشتیاق زکریا را برمی‌انگیزد تا از خداوند فرزندی پاک و پسندیده درخواست نماید (آل عمران/۳۸). و در ارتباطی و حیانی عیسی را با دو صفت متمایز کلمة الله و روح الله به مریم بشارت می‌دهند (نساء/۱۷۱)؛ در نتیجه هر دو آیت الهی به شمارند (مؤمنون/۵۰). از آنجا که

خداوند خود را در کلمات و آیات خویش نمایان می‌سازد، بنابراین عیسی جلوه صفات جلال و جمال حق است. به همین لحاظ آبرومند در دنیا و آخرت است و تا جایگاه مقربان فراز می‌یابد (آل عمران/۴۵)؛ و خداوند او را در فهم کتاب و حکمت و تورات و انجیل آموزگاری می‌کند (آل عمران/۴۸). و در خردسالی و میانسالی به وحی با مردم سخن می‌گوید و در مقام پیامبران جای می‌گیرد تا منشأ برکت و خیر گردد (آل عمران/۴۶؛ مریم/۳۰ و ۳۱).

اطلاق اختصاصی عیسی به آیه، کلمه الله و روح الله، منشأ اعجاز انگاری ولادت اوست که پاره‌ای از اسباب عادی را فاقد است. و چون عیسی همان کلمه «کن» تکوینی است و کلمه کن امر است؛ پس عیسی روح است، چون روح از امر است؛ هر چند در گستره‌ای عام، نشان‌انگاری تمام موجودات به کلمه الله قابل پیگیری است (طباطبایی، ۵: ۲۳۳).

بر اساس گزارش قرآن، پسامد فرود فرشته الهی در سیمای بشری خوش اندام بر مریم، نوید بارداری اوست که شگفت‌زدگی مریم را به دنبال دارد. فرشته الهی پرده از دقائق صنع برداشته حقیقت‌گویی می‌کند که اراده خداوند مانع‌ناپذیر است و چون به کاری فرمان دهد: "باش"، پس می‌شود (آل عمران/۴۵ تا ۴۷)؛ و اینک اراده او حتمیت یافته که فرزند تو را هم‌چون آیت و رحمتی بر مردم ابداع نماید، پس چنین خواهد شد (مریم/۲۱). برخی مفسران گفتار پایانی فرشته را در این معنا جست‌وجو کرده‌اند که این امری سزاوار انجام شدن است، چون هم آیه و هم رحمت است و مراد از آیه وسیله عبرت و دلیل بر قدرت خداوند و منظور از رحمت، شریعت‌ها و الطاف خداست، و هر امری که چنین باشد شایسته انجام شدن است (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۴: ۳۳). مریم به دنبال این مناظره خود را از انظار مستور گردانید تا کسی متعرض وی نگردد و فارغ‌البال به عبادت مشغول گردد (بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱، ج ۸: ۱۰۴). مریم نگران پندارانه و غمین از اطرافیان به مکانی دور پناه می‌جوید و پرده‌ای بر خود می‌گیرد. درد زایمان او را به سوی تنه درخت خرمایی می‌کشاند. فرشته الهی او را ندا می‌دهد: غم مدار، پروردگارت زیر پای تو چشمه‌ای پدید آورده است، تنه درخت خرما را به طرف خود بگیر و تکان بده تا خرماي تازه برای تو فرو ریزد. آن‌ها را بخور و بنوش و دیده روشن دار. و اگر از آدمیان کسی را دیدی بگوی: من برای خدای رحمان، روزه نذر کرده‌ام، و امروز مطلقاً با انسانی سخن نخواهم گفت. مریم در حالی که فرزند خود را که اینک به دنیا آمده در آغوش می‌گیرد؛ به نزد قوم خویش می‌آید. آن قوم با لحنی آتھام انگارانه از او

می‌پرسند: ای خواهر هارون، پدرت مرد بدی نبود، و مادرت نیز بدکاره نبود. مریم به عیسی اشاره می‌کند. آن‌ها می‌گویند: چگونه با کودکی که در گهواره است سخن بگوییم؟ آنگاه کودک لب به سخن می‌گشاید و می‌گوید: منم بنده خدا، به من کتاب داده و مرا پیامبر قرار داده است. هر جا که باشم مرا با برکت ساخته، و تا زنده‌ام به نماز و زکات سفارش کرده است و مرا نسبت به مادرم نیکوکار کرده و هرگز زورگو و نافرمان‌ام نساخته است. درود بر من، روزی که زاده شدم و روزی که می‌میرم و روزی که زنده برانگیخته می‌شوم (مریم/۱۷ تا ۳۳).

در پرتو نگرش قرآن، پاکدامنی و فرمان‌برداری مریم، و تصدیق کتاب الهی شالوده مستحکم ایمان اوست که شایستگی وی را برای دمیده شدن روح الهی در او بازنمایی می‌کند (تحریم/۱۲). کسائی منظور از روح الهی را جبرئیل می‌داند که مأموریت باردارسازی مریم بر عهده اوست (ابوالفتوح رازی، ۱۳: ۶۵)؛ و به امر خدا از روح الهی در مریم دمید و او را باردار کرد (طبرسی، ۱: ۵۷).

هرچند قرآن در مدل اعجاز انگارانه خود بر عظمت شخصیت عیسی مسیح تأکید فراوان دارد و از او به عنوان کلمه الله، روح الله، آیه الله و منبع خیر و برکت نام می‌برد؛ اما در عین حال عبد و پیامبر اوست. از منظر قرآن روایت رایج کتب مقدس در فرزند خدا انگاری عیسی آسیب‌پذیر از کار در آمده است؛ چه اینکه بر پایه‌ای نادرست و غیرمنطقی بنا شده و با توحید و یکتاپرستی ناسازگار است. لذا نسبت به آن کتب، نظرگاهی متمایز و اصلاح‌سازانه در مورد عیسی ارائه می‌کند و می‌فرماید:

«ای اهل کتاب در دین خود غلو نکنید و درباره خدا، جز سخن درست نگویند. مسیح، عیسی بن مریم، فقط پیامبر خدا و کلمه اوست که آن را به سوی مریم افکنده و روحی از او (خدا) ست، پس به خدا و پیامبران‌اش ایمان بیاورید و نگویند خدا سه‌گانه است، باز ایستید که برای شما بهتر است. خدا فقط معبودی یگانه است. منزّه از آن است که برای او فرزندی باشد. آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است از آن اوست، و خداوند بس کارساز است. مسیح از اینکه بنده خدا باشد هرگز ابا نمی‌ورزد، و فرشتگان مقرب نیز ابا ندارند، و هرکس از پرستش او امتناع

ورزد و بزرگی فروشد، به زودی همه آنان را به سوی خود گرد می‌آورد» (نساء/۱۷۱ و ۱۷۲)

تطبیق دیدگاه اناجیل با قرآن

باکره انگاری مریم تا هنگام نطفه پیدایی عیسی مورد اتفاق اناجیل و قرآن کریم است. تعبیر «لمیمسنی بشر» در قرآن (مریم/۲۰)، و تعبیر «من پیش از این مردی را نشناخته‌ام» در انجیل لوقا (لوقا: ۱، ۳۵)، گواه این همسان پنداری در پاکی مریم است. بنابراین عفت‌گزینی و پاکدامن‌پیشگی مریم با شاکله‌ای مشابه و مشترک در قرآن و انجیل پی‌ریزی شده است اما قرآن از نظرگاهی متمایز مریم را معرفی می‌کند و شخصیت والای مریم را منشأ‌گزینش او از جانب خداوند به شمار می‌آورد که در شایسته‌نمایی مریم هم‌چون آیه و معجزه الهی نقش تعیین‌کننده دارد.

خداوند، او را به عنوان نذر نیکوی مادر مریم، می‌پذیرد و از جانب خود، روزی مخصوص به او می‌رساند و خوراک و طعام زندگی او را فراهم می‌آورد (آل عمران/۳۷)؛ و فرشته الهی طهارت و برگزیدگی مریم بر همه زنان جهان را به او نوید می‌دهد (آل عمران/۴۲) و از او می‌خواهد که فرمانبردار پروردگار خود باشد و بر او سجده نماید و به رکوع‌کنندگان اقتدا کند (آل عمران/۴۳) و هم‌چون عیسی معجزه برتر خداوند می‌شود (مؤمنون/۵۰). اناجیل درباره این مرتبه از شخصیت مریم سکوت پیشه کرده‌اند.

اناجیل درباره امر همسرگزینی مریم پس از بارداری تصریح کرده‌اند که یوسف بن داود، پس از بارداری غیر بشرانه مریم، او را به همسری برمی‌گزیند. رهیافت قرآن در این مسأله، سکوت است و سخنی به دست نداده است. اساسی‌ترین پایه اشتراک قرآن و اناجیل، پاکدامنی مریم و باردارسازی او توسط روح القدس است و اینکه عیسی کلمه خداست. به تصریح قرآن، روح الهی در شکل انسانی خوش‌اندام تمثیل می‌یابد و به مریم، پسری پاکیزه عطا می‌کند؛ هم‌چنانکه نقل اناجیل گویای این است که روح القدس بر مریم فرود می‌آید و امر باردارسازی او را محقق می‌گرداند. همین توصیف اشتراک‌اندیشانه و مشابه‌انگاره قرآن و اناجیل از پیدایش عیسی منشأ پیدایی شکاف عقیدتی و ناهم‌کنشی مسلمانان و مسیحیان شده که دست‌آوردش یگانه‌پرستی

مسلمانان و تثلیث باوری مسیحیان شده است. دلیل این اختلاف را می‌توان رهیافت جدایی‌افکنانه انجیل و قرآن در اثرافرینی روح القدس و چگونگی واسطه کاری او و کیفیت ارتباط عیسی ولادت یافته با خداوند جست‌وجو نمود. انجیل در نگاهی جسم‌انگارانه به خداوند که کسی او را ندیده است، بارداری مریم توسط روح القدس را در معنای پدرواره خداوند نسبت به عیسی فهم کرده‌اند و او را فرزند خدا به شمار آورده‌اند. در انجیل یوحنا چنین آمده:

«فیض و راستی به وسیله عیسی عطا شد. خدا را هرگز کسی ندیده است؛ پسر

یگانه ای که در آغوش پدر است، همان او را ظاهر کرد» (یوحنا، ۱۸/۱).

اما قرآن با این اندیشه مخالفت کرده می‌گوید: «کسانی که کفر ورزیدند گفتند: خداوند سومی از سه (معبود) است؛ در حالیکه هیچ معبودی جز معبود یکتا نیست» (مائده/۷۳). و در یک نگاه مشابه انگارانه نسبت به چگونگی ولادت عیسی، این امر را به نوع ولادت آدم پیوند می‌دهد (آل عمران/۵۹) و عیسی را عبد، رسول و فرستاده خدا به سوی انسان‌ها معرفی می‌کند و او را با عنوان «عیسی پسر مریم» مورد اشاره قرار داده، ذات خود را از فرزندگزیینی منزّه می‌دارد و می‌گوید: «خدا را نسزد که فرزندی بگیرد. منزّه است او، چون کاری را اراده کند، همین قدر به آن می‌گوید: موجود شو، بی‌درنگ موجود می‌شود» (مریم/۳۵). هم‌چنین از زبان عیسی گزارش می‌کند که به مردم می‌گفت: «خداوند، پروردگار من و پروردگار شماست. پس او را پرستید» (مریم/۳۶).

نیز اشاره می‌کند که مسیح از اینکه بنده خدا باشد، هرگز ابا نمی‌ورزد (نساء/۱۷۲) و اهل کتاب را مورد سرزنش قرار می‌دهد که عیسی را پسر خدا می‌خوانند، و به آن‌ها تذکر می‌دهد که مسیح، عیسی بن مریم، فقط پیامبر خدا و کلمه اوست که آن را به سوی مریم افکنده و روحی از جانب اوست. و هم‌چنین دعوت می‌کند که به خدا و پیامبرش ایمان بیاورید و نگویید خدا سه‌گانه است (نساء/۱۷۱). انگاره‌سازی قرآن در ولادت عیسی به گونه‌ای است که زمینه‌هایی پنهان برای پسرخوانی عیسی برای خداوند قابل جست‌وجو است؛ چه اینکه بر این اساس، خداوند روحی از خودش را به مریم القاء کرد و او را باردار نمود؛ اما رویکرد شفافیت آفرین قرآن مانع هرگونه فرزند خدا پنداری عیسی در میان مسلمانان شده است. تصریح قرآن به نبوت عیسی از یک سو و میراً دانستن خداوند از فرزندگیری از سوی دیگر، زمینه چنین تفکری را از مسلمانان ستانده است. این

در حالی است که طبق گزارش اناجیل، روح القدس هم‌چون واسطه خداوند مأموریت باردارسازی مریم را بر عهده گرفت. این گویش انجیل، بستر مناسبی برای پرهیز از هرگونه فرزندپنداری عیسی است. و اکنون که بررسی تاریخی مسیحیت، گویای این امر است که بارداری این گونه‌ای مریم خاستگاه پیدایش تثلیث پنداری در میان مسیحیان شده است، اندیشه ورود مسأله تثلیث و پسرخوانی عیسی در اناجیل توسط انسان‌ها را تقویت می‌کند. نگرش این گونه‌ای نسبت به ارتباط پدرواره خداوند با عیسی، عملکرد انسان‌انگارانه خدا در بارورسازی مریم را نتیجه می‌دهد.

جدول مقایسه‌ای موضوعات مربوط به ولادت عیسی

موضوع	قرآن	انجیل متی	انجیل لوقا	انجیل مرقس	انجیل یوحنا
باکره انگاری مریم	هیچ مردی او را مسّ نکرده است	باکره بود و مردی را نمی‌شناخت	باکره بود و مردی را نمی‌شناخت	—	—
پاکدامن پیشگی مریم	مریم، پاکدامن و برگزیده زنان جهان است	فرشته الهی، پاکدامنی مریم را به یوسف گوشزد می‌کند	جبرائیل، پاکدامنی مریم را به خود او یادآوری می‌کند.	—	—
زمان اعلام بارداری	اشاره‌ای ندارد	بعد از بارداری، فرشته الهی به یوسف اعلام می‌کند	در ماه ششم بارداری جبرائیل به مریم اعلام می‌کند	—	—
چگونگی بارداری مریم	روحی از خداوند در مریم دمیده می‌شود	روح القدس مریم را باردار می‌کند	روح القدس مریم را باردار می‌کند	—	—
نحوه ورود فرشته	فرشته در سیمای انسان تمثّل می‌یابد و بر مریم ظاهر می‌شود	فرشته الهی در خواب بر یوسف ظاهر می‌شود و بارداری مریم توسط روح القدس را	فرشته الهی بر مریم داخل می‌شود	—	—

			به او اعلام می‌کند		
—	—	مریم مضطرب و نگران می‌شود	—	مریم اظهار شگفتی می‌کند	عکس العمل مریم
—	—	—	—	جریان وضع حمل و امداد خداوند به مریم را توضیح می‌دهد	چگونگی وضع حمل
—	—	—	—	معجزه الهی	جایگاه مریم
—	—	خلقت عیسی همانند خلقت یحیی غیر طبیعی است	—	خلقت عیسی هم‌چون خلقت آدم است	تمثیل خلقت عیسی
عیسی، پسر خداست	عیسی، پسر خداست	عیسی، پسر خداست	عیسی، پسر خداست	عیسی، بنده و پیامبر خداست که شخصیت اعجازی دارد	جایگاه عیسی
—	—	—	عیسی نامیده شد تا امت خویش را از گناهان‌شان برهاند	—	دلیل نامگذاری عیسی
—	—	عیسی در نوجوانی با علمای دین گفت‌وگو می‌کند	—	عیسی در گهواره با مردم سخن می‌گوید (به صورت معجزه)	زمان سخن گفتن عیسی

در ابتدا کلمه بود و کلمه نزد خدا بود و کلمه خدا بود	—	—	—	عیسی، کلمه خدا	جایگاه عیسی در نزد خدا
---	---	---	---	-------------------	---------------------------

نتیجه بحث

طبق بیان انجیل متی جبرائیل مأمور باردارسازی مریم است؛ اما قرآن از نام‌آوری فرشته ساکت مانده است؛ هرچند روایات مسلمین فرشته مأمور را جبرئیل معرفی کرده است. پاکدامنی مریم و باردارسازی او توسط روح القدس است و ولادت عیسی به عنوان کلمه خدا پایه‌های مشترک قرآن و ناچیل است. به تصریح قرآن، روح الهی در شکل انسانی خوش‌اندام تمثّل می‌یابد و به مریم، پسری پاکیزه عطا می‌کند؛ هم‌چنانکه نقل انجیل گویای این است که روح القدس بر مریم فرود می‌آید و امر باردارسازی او را محقق می‌گرداند. اناجیل و قرآن از اضطراب، نگرانی و ترس شدید مریم در رویارویی با فرشته وحی سخن گفته‌اند. ترس مریم بر پایه طهارت و پاکدامنی او استوار است.

نامگذاری عیسی در دستگاه زبانی اناجیل و قرآن، توسط خداوند صورت می‌پذیرد. اما همین توصیف و مشابه در قرآن و اناجیل از پیدایش عیسی، منشأ شکاف مسلمانان و مسیحیان شده که دستاوردش یگانه‌پرستی مسلمانان و تثلیث باوری مسیحیان شده است. دلیل این اختلاف در اثرآفرینی روح القدس و چگونگی واسطه‌گری او و کیفیت ارتباط عیسای ولادت‌یافته با خداوند است. گویش اناجیل به گونه‌ای است که خدا، جسم آسمانی غیر قابل رؤیت انگاشته می‌شود اما قرآن، خداوند را مبراً از جسمانیت و داشتن هرگونه فرزند می‌داند. همین امر سبب شده مسلمانان از تثلیث دور بمانند. از این رو بر اساس تصریح انجیل عیسی پسر خداست اما از نظرگاه قرآن نحوه ولادت عیسی هم‌چون نحوه ولادت حضرت آدم است؛ در نتیجه عیسی بنده و پیامبر برگزیده خداوند به شمار است که شخصیتی اعجازوار دارد.

کتابنامه

قرآن کریم.

کتاب مقدس (مجموعه کتب عهد عتیق و عهد جدید).

ابن فارس، احمد. ۱۴۱۸ ق، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دار الفکر.

ابوالفتوح رازی، حسین بن علی. ۱۴۰۸ ق، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

باربور، ایان. ۱۳۶۲، علم و دین، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: مرکز نشر دانشگاه.

بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین. ۱۳۶۱، مخزن العرفان در تفسیر قرآن، تهران: نهضت زنان مسلمان.

جوهری، اسماعیل بن حماد. ۱۳۶۸، الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیة)، تحقیق احمد عبدالغفور، تهران: انتشارات امیری.

راغب اصفهانی. ۱۳۹۲ ق، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق ندیم مرعشلی، تهران: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.

طباطبایی، سیدمحمدحسین. ۱۳۶۳، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: بنیاد فکری علامه طباطبایی.

طبرسی، فضل بن حسن. ۱۳۷۷، جوامع الجامع، ترجمه جمعی از مترجمان، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

طیب، سید عبدالحسین. ۱۳۷۸، أظیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام.

فراهیدی، خلیل بن احمد. ۱۴۱۰ ق، العین، قم: انتشارات هجرت.

قرشی، سید علی اکبر. ۱۳۶۱، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

مقالات

پهلوان، منصور و همکاران. ۱۳۹۱، «احادیث انبیاء و اسرائیلیات»، فصلنامه مطالعات قرآنی، دانشگاه آزاد

اسلامی جیرفت، شماره ۱۲.